

Joseph Katz

Laiškai mano broliui

Evai

Ižanginis žodis

NIUJORKAS
SPALIO 4, 1935

MYLIMIAUSIAS MANO DRAUGE, YEISKE,

Tavo laiškai mane apgaubė nenuilstamu troškuliu stebėtis. Jie mano sieloje pasėjo ilgesį pasimatyti su tavimi. Brolių kraujo ryšys yra artimiausia sąjunga iš tų, kurios nutinka tarp dviejų būtybių – tačiau kartu su draugyste šis jausmas išsivysto į gražiausią žmogaus sielai pasiekiamų stovių. Vien tik broliška meilė yra gyvūniškas instinktas. Taigi, mano jausmai Blumkei yra paprasčiausiai instinktyvūs. Tiek kiek aš jaučiuosi jai artimas, šis artumas iš tų metų praleistų Europoje, kur mes kartu susidūrėme su baime, alkio ir mirtimi. Jeigu nebūtų šių vaikystės prisiminimų, aš nejausčiau jai nieko kaip seseriai, taigi, turi būti kažkas tokio, kas formuotų ryšį tarp dviejų žmonių, nepaisant tokio atsitiktinumo kaip šeimos saitai.

Kai dviems broliams lemta būti dar ir draugais, tuomet tai iš tiesų nuostabi draugystė. Retai gyvenime pasitaiko sutikti du brolius-draugus. Labai retai tokia draugystė būna sėkminga, tarsi pati gamta pavydėdama nenorėtų tokio grožio.

Šiuo atžvilgiu, Yeiske, dėl to, kad mums gali pasisekti tapti draugais, šiuo atžvilgiu mes skirsimės nuo daugelio brolių.

Tačiau, aš jaučiu, kad kol kas dar nesame tokie geri draugai, kokiais galime galiausiai tapti. Abu turime daugybę bendrų dalykų ir esame tokie panašūs. Kai stebiuosi, iš kur mano talentas, tai sieju su tavimi. Nors tu dar nesi išskirtinai kūrybingas, rašydamas įgauni visa, iš ko susiformuoja talentas. Šie ir kiti psichologiniai panašumai tarp mūsų turėtų suartinti mudviejų draugystę.

Mes dar nesame pakankamai artimi draugai, bet tai, kaip aš ilgiuosi tavęs tau išvykus, mane įtikina, kad tu ne tik esi mano brangiausias brolis, bet ir mano artimiausias draugas.

Mane apima liūdesys, Yeiske, kad aš nematysiu tavęs visus metus. Metai yra didelė mūsų gyvenimo dalis - ypač mano gyvenimo. Tiesą sakant, Yeiske, nemanau, kad gyvensiu labai ilgai. Numatau kokius penkis ar šešis metus daugiausiai. Aš gyvenu pernelyg greitai ir pernelyg skirtingai nuo daugelio žmonių.

Tu žinai tiek nedaug, Yeiske, apie mano intymiausias mintis ir išgyvenimus, ir štai kodėl aš sakau: mes privalome tapti žymiai artimesniais broliais, žymiai artimesniais draugais. Man visuomet buvo sunku priartėti prie tavęs su savo giliausiais jausmais. Tu visuomet būni tarsi audringas, nerimastingas debesis. Tačiau tu turi liūdesio kaip ir audra. Ir tu dar neturėjai pakankamai gyvenimo patirties tam, kad savyje turėtum tiek liūdesio. Tu gali prisipildyti ilgesiu, tačiau neturi tam laiko. Tavyje dažnai matau jausmų maišatį, kurios savo vienvėsi momentais tu kol kas neanalizuoji. Tu per mažai būni vienas su savimi, susidedi su žmonėmis. Tu myli žmones, tačiau tam, kad pasiektum žmonių gryną meilę, būtina save kaip individą suprasti žymiai giliau.

Žinau, kad tu ilgai negalėsi gyventi Los Angeles. Tu esi šio miesto atmosferos priešingybė. Los Angeles monotoniškumą ir nuobodulys netinka tavo nerimastingai prigimčiai.

Esu labai patenkintas, kad pradėjai stebėtis. Tai sutramdys tave apimantį nerimastingumą, kuris pripildo tave kančių. Tu prisipildysi vienybės jausmu, kurio tau užteks ateinantiems metams - audringame, didingame metropolijoje. Tai apims tavo pernelyg audringą prigimtį ir aš tikiuosi, kad metų pabaigoje, tu būsi geriau pasirengęs sugyventi su savimi (labiau taikoje su savimi). Tu būsi išvystęs didesnę gelmę- gelmę, kurią tu jau turi, bent potencialiai. Tu privalai kaip naras nerti į savo gelmę ir palikti nuošaliai visa, kas paviršutiška. Tu turi energijos, kuri apima tave ir tau išeis į naudą šitą energijos perteklių skirti kelionėms.

Galbūt aš esu kvailas, kad leidžiuosi taip giliai į paslėptus tavo charakterio aspektus. Tikiu, tačiau, kad tu apie tai negalvosi neigiamai, kadangi mane veda tik stiprus bendrumo su tavimi jausmas.

Du tavieji laišakai mane giliai palietė. Paskutinytis tavo laiškas perkėlė mane valandų valandoms į Centrinį Parką. Aš juočiausi išsiilgęs tavęs labiau nei bet kada gyvenime. Aš taip smarkiai norėjau pasikalbėti su tavimi apie dalykus, apie kuriuos dar anksčiau su tavimi nekalbėjau. Kaip tik tada priėjau išvadą, kad mes privalome tapti artimesniais draugais, artimesniais broliais.

Nėra nė vieno su kuo aš galėčiau pasidalinti savo intymiausiais išgyvenimais. Man palengvėja, kai paėmęs rašiklį viską išpažįstu popieriui. Aš dažnai ilgiuosi draugo, kuris suprastų mane ir, kadangi sunku surasti tokį asmenį, slepiu save vienvėsi užkampiuose ir šešėliuose.

Yeiske, aš nežinau ar tu bent įsivaizduoji kaip mane sukrėtė visi tie metai, kai aš gyvenau vienas – ir leidau dienas vien su knygomis, o naktis su bauginančiais žvakės liepsnos siluetais. Nuo vienvėsi aš jaučiausi kaip surūdijęs užraktas. Aš išmokau mylėti vienvėsi ir nesiskirsiu su ja tol, kol būsiu gyvas. Dažnai man baisu nuo tos mano meilės vienvėsi. Žinoma, Yeiske, niekam nevalia taip kalbėti; galbūt netgi negalima taip jausti, bet aš dažnai jaučiu poreikį izoliuotis nuo pasaulio ir nuo savo paties gyvenimo.

Tamsūs, tokie keisti, tokie painūs metai, prasidėjo tuomet, kai man buvo dvidešimt. Tu tiek mažai žinai apie tai, ką aš iškentėjau per tuos baisesius karo metus; kentėjau daugiausia dėl mažų dalykų.

Kai tu grįši, tikiuosi papasakoti tau daugką, aš pasitikėsiu tavimi, Yeiske – dabar maždaug pirma valanda ryto. Šianakt leidžiu paskutinę naktį šiame name. Rytoj aš persikėliu į kitą butą, 190 Septintoji Avenju, Niujorkas. Jei tu man atsakysi laiku, mes išvystysime įdomų susirašinėjimą.

Praėjo jau keletas savaitių, kai buvau Pazaikė. Aš kenčiu dėl mūsų tėčio ir mamos. Mūsų tėtis yra giliai išskaudintas dėl to, kad tu adresuoji savo laiškus vien Mamai. Tu tikrai turi geriau elgtis su Tėčiu, Yeiske. Jis, galiausiai, yra senas, išvargęs žmogus. Dažnai pagalvoju, kad tų senų kaulų vienoj krūvoj oda kartu ilgai neišlaikys. Neįmanoma jau būti liesesniam nei jis yra.

Tu privalai negalvoti apie jį kaip sau lygų. Jis yra jo ankstesnės aplinkos suformuotas. Tu esi šimtus metų jaunesnis už jį. Mes privalome jį pilnai toleruoti. Aš prisipažįstu, kad mano meilė mūsų mamai ir tėvui tampa netgi stipresnė nors aš esu bejėgis jiems padėti. Mes neturime sekti Blumkės ir Berkės pavyzdžiais. Ji ypač yra mažiau išsivysčiusi dvasiškai, Yeiske – tu privalai radikaliai pakeisti savo požiūrį į Tėvą.

Aš nekalbu apie Motiną, nes žinau apie tavo jausmų jos atžvilgiu grožį. Tėčiui, beje, labiau nei reikėtų skauda širdį dėl tavęs, dėl namo- dėl visko. Su jo vargingu kūnu, jis prisideda, rūpinasi, dirba. Siaubingai nujaučiu, kad vieną dieną jis paprasčiausiai nukris.

Tas žmogus neturėjo nė vienos gryno džiaugsmo akimirkos per visą savo gyvenimą. Yeiske, parodykime, kad mes skiriamės nuo Blumkės ir Berkės. Žinau, Yeiske, kad tu esi pernelyg suaugęs, kad negalėtum toleruoti pavargusio, seno tėvo.

Yeiske, parašyk man viską apie save. Ką tu veiki? Rašyk man apie savo keliones. Kaip tau patinka Los Andželas? Ką šiaip veiki? Rašyk man viską, labai smulkiai. Parašyk man viską apie save.

Kartais aš susitinku Beth. Ji yra viena nuostabiausių žmonių, kuriuos esu kada sutikęs. Tik keletas žmonių turi tokį nuostabų jautrumą kaip ji šiame neįprastame pasaulyje. Man labai patiko jos knyga, nepaisant to fakto, kad joje trūko gelmės. Tikrai jaučiu, kad jos ateitis – rašymas ir ta ateitis šviesi. Ji turi talentą, kuris tinkamomis sąlygomis gali išaugti turtingas spalvomis, apimtimi ir gelme. Aš tikiuosi iš jos didelių dalykų. Jos akys prisipildo ašaromis, kai ji kalba apie tave. Niekad anksčiau nemačiau ir net neįtariau, kad vieno asmens meilė kitam gali būti tokia stipri.

Labai džiaugiuosi tavo nuomone apie mano poemą. Džiaugiuosi dėl to, kad vis labiau ir labiau išreiški savo susidomėjimą poezija – nors turėtum daugiau ir žymiai labiau tuo domėtis.

Siunčiu tau naują *Hammer* leidimą. Čia yra ankstesnių dalių pabaiga, “Prieš švintant”. Tu čia retai minimas, nes tai yra skyriaus pabaiga. Aš manau, kad darbas, kurį dabar rašau yra pats geriausias iš tų, kuriuos kada esu parašęs. Jei ne tokios nepalankios aplinkybės, būčiau baigęs jį anksčiau. Parašyk savo paskutinės dalies kritiką, nors aš ilgai neturėsiu, ką spausdinti.

Nesijaučiu, kad baigiu rašyti šį laišką, nes kol aš rašau, jaučiu, kad tu esi čia su manimi.

Sėkmės. Linkėjimai nuo Chaskės.

MENKE

ROCKPORT, MASSACHUSETTS
BIRŽELIS 1943

MENKE,

Šis mažas miestelis labai gražus. Jis yra tiesiog ant jūros ir mano kambario langai tiesiogine prasme kabo virš vandens. Aš apsistoju ne viešbutyje, o išsinuomuoju kambarį privačiame name, kuris yra netoliese nuo miestelio, į kurį einu pavalgyti. Esu tikras, kad tau ši vieta irgi patiktų. Jūros garsai, akmeningos kalvos, ir netgi lietus čia kuria mažą romantišką atmosferą.

Jaučiuosi labai liūdnas ir nežinau kodėl. Aš stengiuosi, iš tiesų stengiuosi kalbėtis su žmonėmis, apsimečiau, kad esu linksmas ir laimingas, tačiau mano viduje liūdesys ir aš jo negaliu atsikratyti. Žinau, kad visa tai tik mano kaltė – šios nuotaikos, o ypač kai esu vienas, jos apima mane ir nieko su tuo negaliu padaryti. Kai esu apimtas tokios nuotaikos, visuomet galvoju, kad kai mes esame kartu, nesvarbu kaip aš jaučiuosi, niekad su tavimi nebūna nuobodu ar neįdomu. Tokios dienos kaip ši leidžia man suprasti ir tai pilnai priimti.

Anksti ši rytą aš vaikščiojau jūros krantine ir stebėjau bangas skubančias link ir nuo pakrantės akmenų. Aš pamačiau mažą žuvytę, jūros išmestą ant kranto, kuri gulėjo šlapiame smėlyje. Maža atmesta žuvytė gulėjo ant šono ir kovojo norėdama sugrįžti į jūrą. Pirmasis mano impulsas buvo padėti tai mažai žuvytei jos kovoje sugrįžti į jūrą. Tačiau aš to nepadariau. Galbūt aš pagalvojau, kad taip ir turėjo būti – taip nusprendė jūra, išmesti mažą žuvytę mirčiai.

Valandų valandas jau grįžus atgal į savo kambarį ta mintis apie mažą kovojančią žuvytę, gulinčią kažkur ant kranto ir smarkiai besistengiančią išgyventi, persekioja mane. Kai ateis potvynis maža žuvytė bus nunešta atgal į jūrą iš kur ji atėjo, bet ji bus mirusi. Turėtų būti daugybė mažų žuvyčių laidotuvių ilgame jūros krante. Aš galėjau vieną iš jų išgelbėti – ir to nepadariau.

YEISKE

MERCHANT MARINE
RUGSĖJO 13, 1945

MENKE,

Ką tik sugrįžau į laivą po keturių nuostabių dienų Paryžiuje. Man nutiko visi geri dalykai. Aš klaidžiojau be jokio tikslo Paryžiaus gatvėmis ir galvojau, kaip būtų gera jei sutikčiau čia ką nors iš pažįstamų. Kaip tik tuo metu, kai taip galvojau staiga pamačiau pažįstamą baltaplaukę galvą. Tai buvo Mane Katz sėdintis kiemo kavinėje!

Aš greitai pribėgau prie jo ir jis nustebo lygiai kaip ir aš. Jis prieš kelias dienas atvyko iš Amerikos kažkokiu specialiu armijos transportu ir nieko nerado iš pažįstamų. Jis taip pat tikėjosi, kad kas nors eis pro šalį. Likusią dienos dalį mes praleidome kartu. Jis man parodė daug gatvių ir vietų, kurias galėtų žinoti tik paryžietis. Sąlygos čia labai sunkios- net maistas čia problema, ir Mane sakė, kad norėtų grįžti atgal į Ameriką, tačiau neranda jokio transporto, kuris vyktų atgal.

Kai mes vaikščiojome, Mane Katz sutiko amerikietį kareivį, kurį pažinojo ir kuris ketino skristi atgal į Ameriką sekančią dieną. Aš daviau kareiviui Abramo telefono numerį ir paprašiau jo paskambinti Abramui, kad pasakytų jog mes susitikome ir kad Jis susisiektų su tavimi. Tikiuosi, kad jis tai padarys.

Sekantį rytą eidamas vėl susitikti su Katz, sustojau priešais antikvariatą ir sutikau labai įdomią ir taip pat labai gražią moterį. Praleidau didesnę dienos dalį ir visą vakarą jos namuose, labai daug išgėriau ir ji man turėjo padėti sugrįžti į traukinį. Papasakosiu apie ją kai susitiksime.

Man liko nuostabūs įspūdžiai iš Paryžiaus. Manau, kad visos istorijos, kurias girdėjau apie šį miestą ir anksčiau netikėjau -yra tiesa. Prisimenu, kažkur skaičiau, kad Paryžius yra baisi vieta, jei nesi įsimylėjęs – tačiau kiekvienas čia įsimylėjęs- Paryžių. Galbūt.

Jaučiuosi gerai ir tikiuosi, kad mes greitai grįšime į Ameriką.

YEISKE

MERCHANT MARINE
RUGSĖJO 14, 1945

MENKE,

Rašiau tau vakar. Šį rytą gavau nuo tavęs tris laiškus, ir rašau tau vėl. Iki šiol mes nebuvo gavę jokio pašto, bet šiandien aš gavau daugybę laiškų vienu ypu. Kaip tu elgiesi su maisto lėkšte, aš perskaičiau visus kitus laiškus iš pradžių ir geriausius tavo laiškus pasilikau pabaigai, kai galėsiu būti vienas ir niekas man netrukdytų.

Dabar lygiai 4:30 po pietų, prancūzišku laiku. Nežinau koks dabar laikas ten, kur esi tu. Sėdžiu tyliame kamputyje laivo gale, kur manęs negali matyti iš viršaus. Čia galiu būti vienas, vėl skaityti tavo laiškus ir rašyti tau. Iš čia kur sėdžiu, galiu pažiūrėti ir matyti vokiečių belaisvius vaikstančius ant viršutinio denio. Gera, kad galiu pažvelgti ir matyti vokiečius ant kelių šveičiančius denį kol aš sėdžiu čia ir rašau laišką jidiš kalba. Keletą valandų per dieną aš prižiūriu jų darbą ir elgiuosi kaip didelis bosas. Dauguma belaisvių yra jauni, ir atrodo alkani bei sunerimę. Aš sėdžiu netoliese, valgau šokoladą, rūkau cigaretes kol pamatau jauno berniuko akis sekančias kiekvieną kąsnį ir kiekvieną dūmą. Aš nesu vokiečių ir kartais man labai sunku jiems nieko neduoti ar nesakyti ko nors malonaus, bet staiga aš prisimenu ir negaliu.

Aš jau tau parašiau keletą laiškų apie mano nuostabias keturias dienas Paryžiuje. Nuolatos galvoju apie tave ir ilgiosiu tavęs. Netgi šis apgriuvęs, purvinas Cherbourgo

miestas būtų nuostabus, jei būtume kartu. Prieš mirdami mes turime kažką tokio padaryti kartu, be kitų. Taip, žinau tavo teoriją apie sėdėjimą kavinėje ir įsivaizdavimą, kad esi mėnulyje, bet to negana.

Dabar yra 5:45, aš pasimečiau mintyse ir manau, kad užsnūdau kelioms minutėms. Aš pažvelgiau į viršų ir pamačiau keletą vokiečių belaisvių nuo laivagalio žiopsančių į mane. Jaučiausi taip lyg norėčiau sušukti jiems “Esu žydas, jūs benkartai, ir rašau savo broliui jidiš kalba. Jūs esate gyvuliai ir mes visuomet nekėsime jūsų.” Jie pradėjo man šypsotis stengdamiesi būti draugiški, tačiau turbūt pamatė ir pajuto mano žvilgsnį- jie greitai pasitraukė.

Norėčiau būti Amerikoje, kad galėčiau papasakoti tau apie viską, bet aš nežinau, kada taip bus. Užtrunka ilgai iškrauti laivą, o tada jis turi būti paruoštas sekančiam kroviniui, kuris, manau, bus anglis. Netgi padedant visiems vokiečių belaisviams prancūzai dirba labai prastai ir viskas užtrunka labai ilgai.

Laikykis.

YEISKE

MERCHANT MARINE
RUGSĖJO 23, 1945

MENKE,

Aš esu karo ligoninėje netoli Cherbourgo. Nesijaudink, nesu labai nesveikas, ir tikiuosi, kad čia ilgai neužsibūsiu. Tik vėl staiga atsinaujino mano opos ir laivo gydytojas nusprendė, kad turiu gultis į ligoninę, persišviesti rentgenu, etc. Manau, kad išeisiu iš čia savaitės, ar dešimties dienų bėgyje.

Tuo tarpu mano laivas gali išplaukti į Ramųjį vandenyną ir gali būti problemų kai išeisiu, manau, kad jaudinsiuosi dėl to vėliau. Greitai tau vėl parašysiu.

YEISKE

ROMA
BIRŽELIO 24, 1946

MENKE,

Manau, kad privalau pradėti tikėti Dievu, ar sėkme, ar dar koku panašiu dalyku. Važiavau autobusu iš Milano į Romą. Mano vietos numeris buvo šeštas – tai yra autobuso pradžioje. Itališkų autobusų užpakalyje kėdės atsuktos nugara į priekį ir yra labai nepatogios. Taigi, aš atėjau į autobusų stotį anksčiau, kad gaučiau priekinę vietą.

Netrukus, kai autobusas pajudėjo, senyva moteris sėdinti autobuso gale atėjo pas mane prašyti, kad pasikeisčiau su ja vietomis, nes jai pasidarė bloga. Buvau labai nepatenkintas, beveik piktas, tačiau sutikau ir pasikeičiau su ja vietomis.

Po keleto valandų mūsų autobusas įvažiavo į didžiulį karinį sunkvežimį, ir nors mus visus tik stipriai sukratė, du žmonės priekyje buvo sunkiai sužeisti, tame tarpe ir moteris, su kuria pasikeičiau vietomis. Paskutinį kartą ją mačiau gulinčią be sąmonės. Iš praskelto jos galvos kaušo bėgo kraujas. Keletas žmonių autobuse pasakė, kad ji mirusi. Nuo dabar aš visuomet būsiu pasirengęs pasikeisti vietomis su bet kuo, kas tik norės.

Praleidžiu gana daug laiko vaikščiodamas Romos gatvėmis. Tai įdomus miestas, tačiau sunkus kaip muziejus. Labai keistas jausmas paėjėti Tiber upės pakrante, matyti septynias kalvas, Koliziejų, etc. Jautiesi tartum nebūtum viso to dalis, ar iš tiesų čia nesi, bet kažkaip esi už jų. Galbūt italas kitaip čia jaučiasi, tačiau man visi šie monumentai ir bažnyčios sukuria labai sunkią atmosferą. Paryžiuje, pavyzdžiui, kiekvienas jaučiasi betarpiškai gyvos dabarties dalimi, tuo tarpu Romoje jaučiuosi kaip įsiveržėlis.

Užsisakiau bilietus skristi atgal į Paryžių pirmadienį. Tam, kad atvykčiau čionai, išvykau iš Paryžiaus pirmadienio naktį ir iki ketvirtadienio ryto vis dar nebuvau atvykęs. Kelias atgal užtruks tik apie penkias valandas.

Reikėtų tau pamatyti kaip visi čia vaikšto su sunkiais pinigų ryšuliais. Viskas čia tūkstančiais ir kiekviena sąskaita atrodo kaip ilga paklodė. Man reikėjo apie 37 000 lirų, kad susimokėčiau už lėktuvo bilietą. Kadangi iki tol apmokėjau smulkias sąskaitas, Visus pinigus įsukau į laikraštį ir įdaviau klerkui lėktuvo bilietų ofise.

Tikiuosi rasti tavo laišką, kai nusigausiu į Paryžių.

YEISKE

VENTIMIGLIA, ITALIA
BALANDŽIO 3, 1947

MENKE,

Šį rytą tau išsiunčiau atvirlaiškį iš čia, o dabar vėl tau rašau. Mus sulaikė ties prancūzų-italų pasieniu, traukinys į Genoją jau išvyko. Nebus kito traukinio iki trečios valandos ryto. Kadangi turiu sugrįžti į Romą rytoj, tam kad keletą valandų pailsėčiau, pasiėmiau kambarį viešbutyje. Jau praėjo keletas dienų, kai paskutinį kartą miegojau, keičiau rūbus ar skutausi.

Žydai su kuriais aš keliavau – daugiausia iš Lenkijos- guli išsidėstę po visas stoties platformas – kai kurie su mažais vaikais šalia. Matydamas kokioje jie baisioje būklėje – mano širdis verkia.

Šie žmonės seniai atrodo mirę, nors jie vis dar vaikšto aplink. Tik kai kurie, kurie su savo problemomis elgiasi kažkiek širdingai ir žmogiškai yra Palestinos žydai. Neįmanoma apsaugoti žydų, kurie kažkaip išliko, situaciją. Visos kitos čia atsiųstos žydų organizacijos elgiasi kaip verslo žmonės ir į pabėgėlius žiūri kaip į prekę, o ne kaip į žmones. Dėkui Dievui už Palestinos žydus ir organizacijas. Be jų būtų visiškai nelaimė.

Maniau, kad galėsiu šiek tiek pamiegoti, tačiau aš negaliu. Viešbutis, kuriame esu, kadaise matyt buvo didelis ir elegantiškas, tačiau dabar išliko tik mažos jo dalys. Visa kita sugriauta, tačiau galima pastebėti šen bei ten buvusios prabangos ženklus. Netgi čia

subombarduotame viešbutyje ir sugriautame name, faktiškai, bet kur Europoje, aš jaučiuosi šiek tiek geriau ir lengviau. Daugybę kartų jaučiau, tarsi jau visur esu buvęs anksčiau. Nemanau, kad kada esu patyręs tokį artumo jausmą Amerikoje.

Aš parašysiu tau vėl iš Romos, o tu adresuok savo laiškus į Amerikos Ekspresą Paryžiuje.

PARYŽIUS
AUGUST 14, 1947

MENKE,

Šį rytą aš nuėjau čia į žydų kvartalą, kuris vadinasi “Pletzel”. Saiga taip pasigedau gero žydiško rūgštaus agurko ir gabalėlio Čalos.¹ Paryžiuje neįmanoma gauti baltos duonos, bet man pasakė, kad *Pletzelyje*, jeigu paklausinėji ir pažįsti žmones, gali gauti visko, ko tiktai nori.

Aš įėjau į pirmą bakalėjinių prekių parduotuvę, kurią pamačiau ir paklausiau “Ar kalbate jidiš?” Pardavėjas pažvelgė į mane tarsi būčiau pamišėlis ir atsakė, “O kaipgi aš tada kalbu?” Jis turėjo rūgščių agurkų, bet neturėjo duonos ir nukreipė mane užėiti į namą vidiniame kieme, kuris “specializuojasi” duona ir įspėjo mane, kad tai gali būti brangu. Taip pat sakė, kad ten dirbanti moteris yra sukta.

Aš susiradau tą kiemą ir moterį ir pasakiau jai, kad mane čia siuntė ir kad aš noriu *Čalos*. Mano didžiausiam nustebimui, ji pradėjo šaukti ir rėkti ant manęs, “aš žinau kodėl tu atėjai pas mane, ir žinau tą niekšą, kuris tave atsiuntė, tai todėl, kad parduotuvė Rossier gatvėje, kur dirba ta kekšė, yra uždaryta. Turiu *Čalos*, bet ne tau, eik pas tą šliundra, ji tau jos duos.” Akivaizdžiai jie turi savo pastovius klientus, ir ji manė, kad buvau kitos konkuruojančios parduotuvės klientas.

Aš jai paaiškinau, kad aš nežinau jokios kitos vietos ir kad esu “amerikonas”, ir atėjau pas ją nes raugintų agurkų žmogus, kuris galbūt yra niekšas, tačiau labai pagarbiai kalbėjo apie ją, atsiuntė mane čia. Kai tik ji išgirdo, kad esu iš Amerikos, jos požiūris į mane pasikeitė. Buvau paprašytas prisėsti, man pasiūlė arbatos ir paklausė ar aš pažįstu misis Lipshitz iš Čikagos, kuri yra pardavėjos giminaitė. Aš pasakiau jai, kad galbūt aš pažįstu misis Lipshitz, ir perduosiu jai linkėjimus kai tik ją pamatysiu. Maloniai sėdėdamas ten praleidau valandą, valgiau raugintus agurkus su *Čala* ir gėriau arbatą.

YEISKE

MILAN
LIEPOS 8, 1948

MENKE,

Prašei manęs papasakoti tau kaip aš praleidžiu dieną. Jei imčiausi pasakoti kiekvieną detalę, gautūsi pernelyg ilgas laiškas, nes diena nėra vien tai, ką darai, bet taip

¹ Čala – tradicinė žydų šabo duona. (Čia ir toliau paaiškinimai Dovidio Katzo [D.K.]

pat ką jauti, ką galvoji, išpūdžiai, kurie yra labai stiprūs ryte ir kurie keičiasi arba išnyksta vakare, etc. Pasistengsiu duoti tau vienos dienos apytikslį pavyzdį.

Atvykau į Milaną iš Paryžiaus lygiai vidurnaktį. Iš anksto telegrafu užsirezervavau viešbutį, nes jei neužsisakai kambario iš anksto, beveik neįmanoma jo gauti.

Neužmigau beveik iki aušros. Papusryčiauvau apie 8:30 ryto – juoda duona ir erzateine kava, kuri buvo visai gera. Apie 11 valandą susitikau su žmogum aptarti nuskendusiu laivų iškėlimo, o tada dalykų, kuriuos įmanoma parduoti, klausimą. Visas šis reikalas manęs nedomino, bet mano vargšas kolega tiki, kad kažkas iš to gali išeiti.

Nuo 1 iki 3 po pietų vaikščiojau be jokio tikslo gatvėmis ir netgi pravažiavau su arkliu pakinkyta karieta. Vežėjas taip mušė arklių, kad netrukus po kelių momentų išlipau iš vagonėlio. Grįžau į viešbutį ir atsiguliau į lovą. Pragulėjau beveik iki šešių, tada turėjau eiti į susitikimą.

Susitikimas baigėsi apie 8:30 vakaro ir aš nuėjau pavalgyti į mažą šoninės gatvelės restoraną. Labai keista, bet nors sunkiai pramokstu naujas kalbas, tačiau jokių sunkumų nekyla dėl čionykštės kalbos.

Dabar dešimt valandų nakties, ir aš sėdžiu viešbučio vestibulyje, nes labai liūdna sėdėti mažame kambaryje. Sėdėdamas čia tarp kitų žmonių, net jeigu jų nepažįsti, kažkaip jautiesi geriau.

Tu visuomet sakai, kad nebūtina keliauti – pamatyti naujas vietas, ir kad tu gali įsivaizduoti, jog apkeliauji visą pasaulį sėdėdamas prie kavos puodelio. Nemanau, kad tu teigus. Sutinku, kad gal nereikėtų keliauti vienam – o jeigu keliauji vienas, tuomet galbūt yra geriau įsivaizduoti, kad keliauji prie kavos puodelio, nes vienam kartais taip būna vieniša, nors verk.

Visa įsivaizdavimo idėja yra tik tam tikru atžvilgiu gera. Bet įsivaizduok, Menke, jeigu kas nors uždėtų balną blakei, o įsivaizduotų, kad joja ant arklio.

Žinai, kad labai esu jautrus kvapams ir aromatams. Skirtingom šalim būdingi skirtingi kvapai ir aromatai, ir nesvarbu koks vienišas ar liūdnas bebūtum vienas, reikėtų juos pajusti.

Matai, kad neįmanoma aprašyti dienos, kaip koks verslininkas užrašo savo susitikimus kalendoriuje. Rytoj aš išvykstu į Romą, ir galbūt ten būsiu iki sekmadienio, o tada grįšiu atgal į Paryžių.

YEISKE

MILAN
LAPKRIČIO 1, 1948

MENKE,

Italijoje šiandien Šventa Diena. Jie vadina ją “Šventa išėjusiųjų diena”. Visi eina į kapines pasikalbėti su mirusiais. Šiandien aš irgi jaučiuosi miręs, bet niekas nesikalba su manimi.

Kartais būna toks laikas kaip dabar, kai aš jaučiuosi apsuptas vienišumo apsiaustu. Naktimis yra ypatingai sunku, tada jaučiuosi užgriūtas ir pažabotas antikinių pastatų ir tilių gatvių. Nėra kur eiti – nė vieno su kuo galėčiau pasikeisti žodžiu.

Dabar jau vėlu, naktis ir aš ką tik sugrižau į savo kambarį. Daug valandų basčiausi be tikslo tamsiomis Milano gatvėmis ir subombarduotais skersgatviais. Keista, kad beveik visuose Europos miestuose, kuriuos mačiau bombos krito daugiausiai ant skurdžiausių darbininkų kvartalų. kažkas turėtų būti skurde, kas pritraukia bombas ir mirtį, tarsi skurdas pats kviestųsi savo susinaikinimą.

Kai rašau, matau, kad peleninė pilna cigarečių nuorūkų, kurias šiandien surūkiau. Staiga vietoj cigarečių nuorūkų matau ne cigaretes, o mirusius kūnus po bombardavimo. Suguldau juos švelniai vieną šalia kito ir suskaičiuoju kiekvieną sudarkytą lavoną. Čia lygiai 35. Keista mintis sukasi mano galvoje - trūksta vieno lavono, kad būtų lygiai toks skaičius metų, kiek aš nugyvenau. Gal tai galėtų būti ženklas, kad man liko vieneri metai ir mirtį, tarsi mirsiu, o galbūt gyvensiu vėl?

Galbūt mirusiesiems labiau tiktų turėti "Šventą dieną" gyviesiems. Atstumas tarp gyvųjų ir mirusių toks mažas, ir kuriems yra geriau, aš nežinau.

Galbūt turėtų būti "Šventa diena", laidotuvės, karstas kiekvienai iš mūsų dalių, kurios miršta kiekvieną dieną. Visos mūsų dienos tada būtų "Šventos dienos" ir kiekviena gatvė ir skersgatvis – lūkuriuojančios kapinės. Tiesa yra ta, kad mes visi esame didžiulės kapinės ir lankomės savo pačių laidotuvėse.

YEISKE

PARYŽIUS
1949

MENKE,

Prieš keletą minučių Bessie ir Paula² išvyko į Ameriką. Esu vienas šiame dideliame dviaukščiame name, kuris dabar tuščias ir tylus. Yra kažkas tuščiuose senuose namuose, kurie primena tau mirtį ir nežinomas baimes.

Geriau būčiau čia negrižęs. Visai neseniai šis namas buvo pripildytas garsų ir gyvenimo. Dabar tai vien tuštuma ir tylą, ir aš einu iš kambario į kambarį kaip pametusi kelią dvasia. Tau nepažįstamas šis senų Europos namų jausmas – siauros vingiuojančios gatvelės ir skersgatviai, apšviestos dujinėmis lempomis, kurios spragsi ir mikčioja, tarsi mėgintų pasikalbėti.

Nežinau, ką dabar darysiu, ar ką atneš ateitis. Vėliau šį vakar sėsiu į traukinį ir važiuosiu į Milaną, ir man baisu bemiegės nakties ir nuolatinio bėgių trepsėjimo. Jaučiu, kad šis važinėjimas iš vienos vietos į kitą tampa man nebepakeliamas. Aš pavargau ir noriu ilsėtis. Noriu grįžti atgal į Ameriką, tiesiog pamatyti tave, net kaip Mama sakydavo "Net jei tai tik žvilgsnelis pro raktų skylutę." Nenoriu važiuoti į Milaną – net būtų geriau būti vaiduokliu šiame vienišame name. Jaučiuosi išpraustas į niekur – tarp gyvenimo ir mirties – tarp būties ir nebūties. Nežinau, kas yra geriau.

Nesuprantu, kas su manim dedasi. Aš verkiu ir ašaros krinta ant žodžių, kuriuos tau rašau. Gyvenimas suvystė ir vėl išvystė mane tamsiuose skersgatviuose ir tuščiuose kampuose. Gera būtų, jei nebūtų nakties. Žiūriu pro langą ir jaučiu vien tamsą ir tylą. Galbūt rytoj, kai baigsis naktis, bus geriau, bet kartais taip sunku sulaukti rytojaus.

² Bessie ir Paula – laiško autoriaus pirmoji žmona ir jūdviejų dukra. (D.K.)

Mano kūnas dabar kaip šis namas. Tuščia kriauklė skausmui ir kančiai. Nežinau kodėl žmonės taip daug šneka apie emocijas ir širdies skausmą. Manyje tuštuma ir skausmas pilve – tarsi viduje būtų užnuodyta žiurkė, paslapčia besistengianti pabėgti.

YEISKE

PYRENEES, PRANCŪZIJA
GEGUŽĖS 4, 1949

MENKE,

Planavau tau parašyti ilgą laišką, bet esu siaubingai pavargęs. Šiandien vairavau keturiolika valandų ir keliavau mašina keturias dienas, ir nors tai vargina, man patiko.

Kelyje sutikau visokiausių keistų žmonių. Vakar sėdėjau prie mažos kavinės kiemo stalėlio ir sakiau komplimentus savininkui dėl aplink augančių nuostabių gėlių. Savininkas užsiminė, kad kaip tik ten kur sėdėjau karo metu nukrito bomba ir užmušė daug žmonių. Jis paaiškino, kad bomba išmušė gerą žemę, ir dėlto gerai auga gėlės. Jis lengvai kalbėjo apie tai, ir netgi su kažkokiu entuziazmu apie bombų poveikį gėlėms. Gėlės man staiga pasirodė ne tokios gražios.

Šiandien kelyje aš prasilenkiau su čigonų šeima. Jie sėdėjo paeiliui kaip ilgas čigonų karavanas, ir jie pasakė man, kad jų arklys mirė prieš keletą dienų, ir kad jie dėl to negali keliauti. Daviau jiems tūkstantį frankų, keletą rūbų, kuriuos turėjau su savimi, ir maisto, kurį pasiėmiau pietums. Jaučiausi kažkaip sutrikęs, kad buvau “davėjas” ir “turtuolis”.

Šiandien apsistočiau mažame kaimelyje, kuriam daugiau nei tūkstantis metų. Kaimelis apsuptas senos sienos likučiais. Ir ten vis dar tebekabo senos durys – įėjimas į kaimelį. Aš buvau įjęs į seną vienuolyną, ar bažnyčią ir mačiau medžio raižinį ant sienos su dviem garbanotais ir barzdotois žydais. Po raižiniu buvo visai įskaitomas užrašas “Du prancūzų žydai.” Įsivaizduok kokiose vietose bastėsi mūsų žydai – aš irgi stebiuosi!

Dabar aš esu Pirėnų kalnų pradžioje ir galbūt vyksiu į Ispaniją. Jaučiuosi visai neblogai, ir jokių priežasčių jaudintis. Vėl tau parašysiu po keleto dienų. Tikiuosi, kad grįšiu į Paryžių mėnesio pabaigoje, taigi rašyk man ten tuo pačiu adresu.

YEISKE

PRANCŪZIJOS PROVINCIIJA
BIRŽELIO 9, 1949

MENKE,

Laikykis, rašyk man į Paryžių. Tikiuosi sugrįžti iki šeštadienio. Rašau tau iš, kaip man atrodo, tikros pamišėlių prieglaudos. Važiavau šiandien iki pasidarė beveik tamsu ir atsidūriau šiame mažame kaimelyje. Nemaniau, kad čia gali būti viešbutis, bet kažkas mane nukreipė į šį namą, kurio savininkas sutiko duoti man kambarį.

Viskas šioje vietoje atrodo nevisai normalu. Paprašiau savininko ko nors užkasti, o vietoj to, jis vis man neša kažkokį gėrimą, kurį jis sakosi gaminąs iš obuolių. Kiekvieną kartą jis padeda naują stiklinę ant stalo, tada sprogsta iš juoko, ganėtinai laukinio ir jo burnoje suspindi auksiniai dantys. Manau, kad jis tiek daug juokiasi tam, kad parodytų man savo turtus burnoje.

Pro langą matau mažą upelį. Tykiai stovėdamas upelio viduryje, įbridęs į vandenį iki kelių stovi vyras, kuris daro ne ką kitą, o skaito laikraštį. Moteris ką tik atnešė man krepšelį duonos. Tai maža moteris su didžiulėmis krūtims, ir atrodo keista, kad jos krūtų svoris neapverčia jos. Jos burna taip pat su auksiniais dantimis ir ji nuolat juokiasi.

Už namo yra didelis daržas su daržovėmis ir gėlėmis. Pastebėjau, kad kiekvienas augalas apdėtas akmenų arba plytų tvorele, tarsi jie būtų įkalinti. Aš paklausiau, kodėl kiekvienas augalas buvo aptvertas, ir vienintelis atsakymas, kurį gavau, buvo auksinių dantų žybsnis.

Man pasakė, kad maistas bus paruoštas apie septynias. Dabar jau beveik devynios ir jokio ženklo apie maistą, išskyrus duoną, kurią man atnešė moteris ir kurią jau suvalgiau. Savininkas vis neša man stiklines su obuolių gėrimu ir jeigu netrukus negausiu ko pavalgyti, būsiu visiškai girtas. Šios obuolių "sultys" yra stipresnės, nei maniau.

Ką tik įėjo didžiulis juodas šuo, tarsi būtų ko ieškojęs. Jis sustojo prie mano stalo, apuostė mane iš visų pusių ir išėjo. Šuo atrodė kaip žydas, bet galbūt jis kalba tik prancūziškai.

Dabar jau beveik 9:30 ir jokio maisto. Nusprendžiau įeiti į vidų ir paklausti vėl. "O, tu nori valgyti", pasakė jis, tarsi aš būčiau pasakęs kažką nepadoraus. Jis tiesiog atnešė man lėkštę šviežių svogūnų ir salotų, ir nieko daugiau. Pažvelgė į mano keistą rašymą, atrodė labai nustebęs ir jau buvo kažką besakęs, bet vietoj to tik nusijuokė ir išėjo. Keletą minučių po to, jis įėjo su lėkšte, ant kurios buvo keturi virti kiaušiniai ir plonas pjausnelis kumpio. Padėjo visa tai prieš mane – jokios duonos. Gerai, galbūt aš esu pamišęs, o jie - ne.

YEISKE

ŠVEICARIJOS ALPĖS
LAPKRIČIO 4, 1949

MENKE,

Išvykau iš Milano anksti šį rytą ir staiga pasijutau kaip naujai gimęs. Važiuoju per Šveicariją ir neišmanoma aprašyti peizažo grožio. Tai pernelyg gražu, tarsi viskas būtų sutvarkyta ir specialiai sugalvota tam, kad padarytų išpūdį ir įbaugintų stebėtoją. Nesu tikras, kad man tai patinka – man labiau prie širdies išsisklaidęs labiau žmogiškas Prancūzijos gamtovaizdis.

Dabar yra 7:55 vakaro ir aš esu mažame tarp didelių sniego kepurėmis padabintų kalnų pasislėpusiame viešbutyje. Pro langą matau kitus mažus namelius ir viešbučius, ir jie atrodo tarsi kažkas juos būtų rūpestingai padėjęs parodai, ir bet kuriuo momentu gali juos surinkti ir nusinešti. Esu vienintelis viešbučio svečias ir čia labai tylu. Moteris atnešė į mano kambarį maisto, su šviežiai keptu vyniotiniu ant balto padėklo. Visa tai atrodo pernelyg kliniška, tarsi aš būčiau kokioje nors sanatorijoje arba privačioje ligoninėje.

Aš ryte išvyksiu ir važiuosiu atgal į bjaurų dvokiantį Milaną. Ten lauksiu iš tavęs ilgo laiško.

Laikykis.

YEISKE

LIEGE, BELGIJA
LAPKRIČIO 1949

MENKE,

Rašau tau dabar iš Belgijos. Apie 50 kilometrų nuo sienos. Pavežėjau tranzuojančią olandę merginą. Ji nešė didžiulį ryšulį ir akivaizdžiai ilgai laukė, kad kas pavežėtų. Ji man pasakė, kad jau trys mėnesiai ji kelyje ir dabar jau važiuoja namo.

Ji atrodo kaip inteligentiška, įdomi mergina – kažkuriame universitete Olandijoje ji studijuoja filosofiją. Ji ketino vykti toliau, tačiau jau ėmė temti ir ji panorė pasilikti čia iki rytojaus. Ji neturėjo pakankamai pinigų viešbučiui, todėl aš pakviečiau ją pietums ir sumokėjau už kambarį.

Ji dabar yra kitame kambarielyje, kuris yra priešais mano kambarį. Dabar stengiuosi nuspręsti, ar pasibelsti į jos duris, ar ne. Manau, kad ne – jeigu ji ateis pas mane, gerai-jeigu ne, aš visa tai paliksiu. Nenoriu, kad ji manytų, kad noriu iš jos kažko, nes už ją sumokėjau. Mes praleidome gerą ramų vakarą vakarieniaudami, ir nenoriu to sugadinti. Man smagu, kad ji yra čia, bet kokių atvejų. Jausčiausi labai vienišas, ir jausmas, kad aš pažįstu kažką už sienos leidžia man jaustis geriau.

Tarp mūsų kalbos problema, bet ji šiek tiek kalba prancūziškai ir vokiškai, ir kažkaip susišnekam. Nujaučiu, kad ji gali čia įeiti, ir jei ji įeis prieš baigiant man rašyti, aš tau pasakysiu.

Liege, miestelis, kuriame esu, ypatingai pilkas ir nepatrauklus. Atrodo kad tai blogiausia amerikoniškų mažų miestelių kombinacija, ir beasmenis šveicarų požiūris. Turiu čia būti ir rytoj, antraip būčiau važiavęs toliau.

Beldžiasi į duris. Mergina įėjo – su chalatu, jos plaukai šviežiai sušukuoti ir drėgni po vonios. Pabaigsiu laišką vėliau.

Po keleto valandų. Mes dar šiek tiek pasikalbėjome, ji atsisėdo ant lovos ir akivaizdžiai tikėjosi, kad aš kažką darysiu. Aš palaikiau jos ranką keletą momentų, netgi ištiesinau jos plaukus, bet nieko daugiau. Mes kalbėjome apie meilę, apie jos sužadėtinį, šiek tiek apie jos šeimą, ir aš, žinoma papasakojau jai apie tave, ir nusprendžiau, kad taip ir turi būti. Tiesiog sugulti kažkaip nepakaktų, o vakaras buvo visai geras. Dabar jau beveik šviesu ir aš esu pavargęs. Parašysiu vėl po keleto dienų.

YEISKE

PARYŽIUS
SAUSIO 20, 1950

MENKE,

Lygiai prieš šešias valandas – šį vakar, penktą– gavau tavo laišką ir sužinojau, kad mirė Tėvas. Perskaičiau laišką vieno pažįstamo namuose, ir turėjau būti mandagus, klausytis mažareikšmių kalbų ir netgi šypsotis, kol galėjau išeiti. Aš nenorėjau, kad jie žinotų, ir negalėjau dalintis savo jausmais su jais. Išėjęs vaikščiojau gatvėmis valandų valandas, o dabar esu vienas savo kambaryje ir pasistengsiu parašyti tau.

Stengiausi surasti sinagogą, kad sukalbėčiau *Kadiš*³ – bet niekas rodos nežinojo, kol galiausiai radau *Yeshiva*⁴. Kai aš atvykau jie buvo įpusėję vakaro maldas, ir aš stebėjau arčiausiai durų esantį asmenį – žydą su barzda ir maldos šaliu. Pasakiau jam jidiš, kad mano Tėvas mirė, ir kad norėčiau sukalbėti *Kadiš*. Jis rodos susierzino dėl sutrukdyto. Nujudėjo link jauno berniuko ir praciškiškai šiam liepė man padėti. Kai maldos priartėjo prie tos vietos, kur sakomas *Kadiš*, berniukas nurodė vietą maldaknygėje ir pasiuntė ją man, kad pradėčiau. Kažkas kitame kambario gale jau skaitė *Kadiš*, bet kai pradėjau aš, mano balsas užstrigo, ir žodžiai nebūtų išėję. Išėjau iš sinagogos dar nesibaigus maldoms ir pasiėmiau maldaknygę su savimi. Niekas į mane nekreipė jokio dėmesio. Prieš pradėdamas tau rašyti perskaičiau *Kadiš* daugybę kartų ir perskaičiau tai garsiai šiame kambaryje. Šis kambarys dabar man yra šventesnis už prancūzakalbį žydą su barzda ir maldos šaliu bei jo sinagogą. Negrišiu ten, *Kadiš* sakysiu kiekvieną dieną vienas savo kambaryje. Galbūt tai nebus geriausias *Kadiš*, bet manau, kad Tėvas supras ir nebus dėl to nepatenkintas. Dabar rūpestingai parašysiu *Kadiš* šiame laiške:

*Yisgadal v'yishadash shmey rabo
B'olmo divro Chirusey v'yamlich malchusey
B'chyeychoyon uv'yoymeychoyn
Uvchyey d'shol byes Yishroel
B'agolo uvisman koriv v'imru omeyn.*

*Yisborach c'yistabach v'yisaley
V;yishalal shmey d'kudsho birch hu.
L'eylo mikol birchoso v'shiroso
Tushbibhoso v'nechomoso d'amiron
B'olmo v'imru omeyn.*

*Y'hey shlomo rabo mishyo oleyny
V'al kol yisroeyl v'imru omeyn.
Oyseh sholoym bimroymoy hy yaaseh
Sholoym oleynu v'al kil yisroeyl
V'imru omeyn.*

Menke, ką galiu tau pasakyti apie mūsų Tėvą? Jis daugiau niekad mūsų nemokys, nekalbės savo kalbų nei apie tave nei apie mane. Aš per dažnai galvoju apie mirtį. Pati mintis gąsdina mane. Jaučiu, kad dabar mes – tu ir aš- esame labiau vieniši po mūsų Tėvo mirties. Manau, kad dabar esame artimesni vienas kitam, ir sėdėdamas čia savo kambaryje, nepažinodamas nė vieno aplinkui, jaučiu, kad pamažu, tu ir aš būsime

³ Kadiš -žydų malda, kalbama mirus artimam, mylimam žmogui.

⁴ Yeshiva – (D.K.)

vieninteliai likę šiame pasaulyje. Privalai rūpintis savimi, Menke, ir gyventi, nes jei tu to nenorėsi, liksiu visiškai vienas ir tuomet manęs irgi nebeliks.

Apgailestauju, kad mirtis Tėvą pasiėmė ligoninėje. Būtų žymiai geriau, jei jis būtų miręs namuose, net jei ten ir nieko nebūtų – o ne naktį, apsuptas keistų sienų ir nematytų žmonių. Ką jis galėjo pasakyti baltai uniformai ar ji jam? Ir po mirties ant nepažįstamų nesirūpinančių rankų – keistoje nepažįstamoje vietoje – ką?

VĒLIAU

Sukalbėjęs *Kadiš* išėjau vaikščioti gatvėmis vėl ir ėjau šalia upės. Nejučiomis atradau save vėl sakantį *Kadiš* ir netgi nenustebau, kad žinojau mintinai. Šiandien skaidri naktis, pilnatis o danguje balti debesys juda greitai. Pažvelgiau į juos ir pamaniau, jog jie neša mano *Kadiš* su savimi į pasaulius ir vietas, kur yra mirę tėvai.

Vaikščiodamas paupiu vėl girdėjau Tėvo kalbas. Vėl pamačiau tuščią namą su šalta išdegusia krosnimi. Girdėjau mūsų beldimą į duris penktadienio naktimis, ir Tėvo kimų atsakymą, ir tuščius viskio butelius, visi jie liudijo vienišas dienas ir naktis. Kiek sielų klajoja šaltoje tuščioje virtuvėje – Tėvas-Motina-ir netgi Eddie. Pastovėjau netoli krosnies – tu sėdi prie stalo netoli sienos, ir Tėvas valgo šaltą maistą paskleistą ant vakarykščio laikraščio – ir nuolatiniai viskio buteliai. Medines grindis dengiantis pigus linoleumas galbūt vis dar tebedėvimas, ir plytas imituojantys sienos apmušalai, kuriais Tėvas taip didžiavosi. Kas dabar su visu tuo bus –kas gyvens ten ir kokie mūsų ženklai ten liks? Ne tik Tėvas mirė – visi mes truputį mirėme su juo.

Negaliu daug galvoti apie laidotuves, bet ligoninė ir tušti namai neleidžia man nurimti. Galbūt savyje turime daugiau iš mūsų Tėvo, nei žinome apie tai. Neramumas, pyktis, liūdesys ir tamsūs rūpesčio ir beviltiškumo šešėliai, ir abejonės, kurias taip dažnai mačiau jo akyse. Kaip manai, kas su visu tuo atsitinka po mirties? Manau ir jaučiu, kad gyvenimo metai ir mirtis ir viskas tame tarpe, visa, kas atsitiko aplink krosnį ir stalą virtuvėje tebėra ten ir ilgai ten išliks.

Kai vaikščiojau po Senos tiltais, nebuvau vienas. Kaip tą kart, kai matydavau Motiną už savęs, dabar matau tave – ir kalbėjau su tavimi ir tu atsakei, ir visuomet bus taip, nesvarbu kur aš būsiu šiame gyvenime, o gal net ir kitame taip pat. Dabar negalėjau vėl pradėti stebėtis, kaip kad turėčiau, naujais ir nepažįstamais kambariais ir miestais be tavęs.

Tėvas buvo senas ir mirė vienišas bei vienas nepažįstamame kambaryje, ant nežinomų rankų. Dėl to, kad tu visuomet būsi šalia manęs, aš taip nemirsiu, ir galbūt tai nebus pernelyg sunku man ar blogai. Taip dažnai, kuomet esu apsuptas šių vienišų sienų ir nepažįstamų koridorių vienatvės, galvoju apie tave ir jaučiuosi geriau. Gerai, kad tu daugiau nebesi vienišas – mūsų abiejų nuogas vienišumas būtų pernelyg nepakeliamas.

Rašau tiek daug apie save ir savo jausmus, visai to nenorėdamas. Visa tai dėl mūsų mirusio Tėvo. Mano galva pilna piešinių ir spalvų- ne tik žodžių- ir nežinau kaip rasti žodžius už žodžių, tokių kaip liūdesys akyse, beviltiški žvilgsniai.

Žinau tas kapines, kur Tėvas guli. Buvau ten daugybę kartų prie Motinos kapo. Norėjau parašyti tau, kad atvykstu aplankyti kapų ir paminklų, vietoj Tėvo, bet tai netiesa. Mes to nepakeisime – vėl mano galvoje vaizdai, o ne žodžiai, ir aš nežinau kaip tau tai persakyti, galbūt vėliau.

Atsakyk man tuoj pat. Liko tik keletas dienų, kad gaučiau tavo laišką. Nesijaudink, klausysiu tavo patarimo ir esu tikras, kad mes susitiksim ir Tėvas bus su mumis dėl mūsų. Yra vieta, kuri visuomet tik mūsų, ir nieko kito ten neįleisiu. Ir visuomet taip bus.

YEISKE

PARYŽIUS
SAUSIO 22, 1950

MENKE,

Dabar yra sekmadienio vakaras. Savo kambaryje sėdžiu vien tik su maža naktine lempa ir čia labai tylu ir ramu. Ant lovos už manęs guli besnaudžiantis Itchie ir knarkia. Tai labai ramus šnopavimas, kuris manęs visiškai netrikdo. Šįryt mes nuėjome į muziejų ir kartu praleidome visą dieną. Vakar vakare mes daug gėrėme kairiojo kranto bistro, ir taip pat iki vėlumos buvome kartu.

Mes daug kalbame apie tave. Daugybė jo nuomonių ir manierų yra tokios kaip tavo. Jo požiūris į jidiš taip pat yra toks kaip tavo. Net jausdamas, kad jo kalba yra hebrajų, jis teigia jaučiąs didelį artumą jidiš, kadangi “tai yra visų mano senelių ir protėvių kalba.” Kasdien jis man žada, kad tau parašys, bet kaskart atranda, kad rašyti labai sunku, ir tuomet sako, kad netiki laiškais, ir kad jam nerašo niekas – ir jis niekam nerašo.

Rytoj Paryžiuje Izraelio dailininkų paroda. Jie paprašė Itchie duoti parodai vieną savo paveikslą, bet jis atsisakė. Tik su didžiausiu raginimu galiausiai buvo įkalbėtas duoti keletą savo paveikslų. Tiesa yra ta, kad dauguma Izraeliečių paveikslų, kuriuos čia mačiau nėra labai geri ir negali lygintis su kitais čionykščiais žydų dailininkais.

Kaip jau žinai, Paula jau išvyko. Kartu nuostabiai praleidome laiką, ir netgi aštri ir koki Celia, kuri atvyko kartu su ja, negalėjo to sugadinti. Valandas stovėjau tolėliau nuo laivo, kai ji išvyko, nes arti molo niekas nebuvo prileidžiamas. Mačiau Paulą žiūrinčia tarp turėklų, bet ji manęs negalėjo matyti. Tu nė nežinai, koks neįprastas ji yra vaikas. Paprašiau jos neverkti kai išsiskyrėme ir ji nusišypsojo ašarų kupinomis akimis. Kaip Itchie sakė: “Galėtume iš jos pasimokyti charakterio ir stiprybės.” Gavau iš jos labai gerą laišką, o taip pat eilėraštį- tokį vaikišką eilėraštį, bet su jausmu. Ji geriau pritiktų Paryžiuje nei Amerikoje, ir noriu, kad ji būtų galėjus likti su manimi.

Niekad nejaučiau didelio ryšio su jokių miestu, tačiau pamažu pradedu mylėti Paryžių. Tai miestas su siela, su nuotaikomis kiekvienoje besikeičiančioje vakaro šviesoje, ir romantišku jausmu senose susisukusiose šalutinėse gatvėse ir alėjose, ir Sena tekančia miesto viduriu. Vienintelis trūkumas, kad tavęs čia nėra, ir esu tikras, kad jei būtum čia – tau patiktų ir galbūt pasiliktum. Galbūt galėtum atvykti, bent jau vasarai.

Lauke labai šalta, o kambarys šildomas nepakankamai. Nepaisant to, mes ketiname pasivaikščioti šalia Senos ir po to eisime valgyti į mūsų įprastą vietą, priklausančią lenkei moteriai kuri vardu Vajda. Jos užkandinė tapo savotiška institucija ir yra dažnai lankoma vargšų menininkų, kurie dažnai, vietoj to, kad susimo kėtų už maistą, duoda jai savo paveikslus, kuriuos “suvalgo”. Visos sienos nukabinėtos tokiais

paveikslais – kai kurie iš jų visai geri. Ji rėkia ir klykia ant klientų, bet iš tiesų yra gera, ir jei kuris nors neturi pinigų, vistiek ten gauna pavalgyti.

Padavėjas, kuris, atrodo, visuomet ten buvo ir kuris visus pažįsta, o taip pat turi šviesią nuomonę apie meną, tuoj pat ant stalo padeda pigaus vyno butelį, ir apskritai, čia kažkokia šeimyniška atmosfera. Stipraus vyno butelis kainuoja 80 frankų, arba maždaug 20 centų. Gerai, kad jis pigus. Kartais mane apninka gigantiškas apetitas, o kitą kart, ištisas dienas valgau labai mažai. Vakar, kai tik pabaigiau standartinį “prefix” maistą, iš kart vėl užsisakiau tokį pat. Šiandien jaučiuosi alkanas ir geras, ir galbūt padarysiu vėl taip pat.

Vakar Itchie gavo laišką, kad mirė jo senelė. Tą pačią dieną, kai ji mirė mes gerokai kalbėjomės apie ją. Jis labai ją mylėjo ir akivaizdžiai jie turėjo labai artimą ir ypatingą ryšį. Kaip ir tu, jis labai giliai jaučia “kraują ir šaknis”. Ši ryt jis kalbėjo ne apie ką nors, o vien tik apie savo senelę ir pasakė tokių dalykų, kurie mane vertė galvoti, jog tai tu kalbi.

Jis rašo savo broliui, kad atsiųstų jam jo močiutės **Sidur**⁵, ir mes susitarėme eiti pas **Shul**⁶ ir kartu kalbėti *Kadiš*. Tą naktį, kai jis gavo žinią apie jos mirtį, jis skaitė *Krišmą*⁷, taip kaip jis darydavo su ja, kai buvo vaikas.

Šiandien man Itchie pasakė, “Aš jaučiu, kad ji nėra iš tiesų mirusi, bet ji kitame gyvenime, kuris tik dabar prasideda.” Tai man priminė tavo eilėraščių apie mūsų Mamą – “Ji bus kiekviename žolės lapelyje, kiekviename saulėtekyje ir saulėlydyje.” Itchie dabar su niekuo nesimato, išskyrus mane – ir nenustoja kalbėti apie ją. Ji turėjo virš 100 metų ir paliko 14 vaikų bei daugybę anūkų ir proanūkių. Būtų puiku, jei atsiųstum Itchie keletą žodžių apie jo močiutės mirtį. Gali jam parašyti Jidiš arba hebrajiškai, kaip tau patinka.

Šįryt mes išgėrėme daug vyno jo močiutės – ir visų močiučių garbei.

Laikykis.

YEISKE

PARYŽIUS
VASARIS 1950

MENKE,

Taip dažnai klausinėji apie Izraelius, kad privalau apie juos tau kažką pasakyti. Pirmiausia, apie žmones, apie kuriuos sakei, kad su tavimi prastai elgėsi. Tvirtai tikiu, kad žydai turi visas teises būti šmikiais, nemažiau nei gojai⁸. Ar tai pirmas kartas, kai tu sutikai nemalonus žmones iš žydų tarpo? Kodėl tu visus iš Izraelio smerki dėl šitų keleto sutiktųjų? Čia susitinku daug Izraelių ir tarp jų yra gerų žmonių, kvailų ir blogų žmonių, visokių tame tarpe. Tas pats kaip ir kitų žmonių grupių tarpe, ir kai žiūriu į Izraelį, noriu jį matuoti gerais žmonėmis, o ne kitais.

Dabar apie tavo siaubingą frazę “Hebrajų naciai”, etc. Privalai niekad nejungti šių dviejų žodžių. Tai yra bedieviška nuodėmė netgi įkvėpti šiuos žodžius kartu, ar mąstyti

⁵ Sidur – kasdienė žydų maldos knyga. (D.K.)

⁶ Shul – Sinagoga. (D.K.)

⁷ Krišma – religingų žydų kasdien kalbama malda iš Toros. (D.K.)

⁸ Gojus – nežydas. (D.K.)

juos. Dėl saujos žydų Izraelyje, kai mes kalbėjome nesąmones apie Birobidžaną, mes dabar turime žemę, kuri mūsų. Mūsų su geraisiais ir blogaisiais kaip ir visi kiti.

Manau, kad mes, kurie nieko nepadarė, ar padarė labai mažai kaip žydai, turėtų paskutiniai teisti tuos, kurie sukūrė Izraelį savo krauju ir prakaitu. Tarp praktikos ir teorijos ypač didelė skirtis. Tuo tarpu mes esame žmonės pilni teorijos ir stokojame praktikos. Esu tikras, kad šiame kelyje bus daugybė klaidų, bet galiausiai viskas privalo būti gerai. Pirmiausia įsteikime gerą stiprią žydų žemę ir dvasią, ir tada ginčysimės dėl Ben Gurion⁹ ir dėl kitų politikų, ar apie viską, ką tik norėsime – bet jau mūsų žemėje ir dėl mūsų žemės.

Tik pagalvok ką saujelė žydų jau padarė, ir galutinė pergalė dar toli nuo tikrosios. Milijonas žydų iš stovyklų, daugybė jų nesveikų moraliai ir fiziškai, apsupti milijonais arabų, kurie gauna pagalbą iš Anglijos ir kitų. Galutinė kova, manau, bus ne tik dėl žemės, bet ir dėl žydų žmonių moralės atstatymo. Po Hitlerio mes visi nesveiki – ir jei Izraelis mūsų nepagydytų, kas tuomet?

Turėtum pamatyti žydus, paliekančius Marselį dėl Izraelio. Alžyro žydus su visų rūšių negalavimais ir ligomis; bulgarų žydus atrodančius kaip valstiečiai ir nežinančius net žodžio “Jidiš”. Daugelis jų turi pereiti pavojingas sienas, perplaukti upes, kad galėtų išvykti. Nemanyk, kad tik Amerikoje yra žydai, net jei jie ir kalba jidiš. Žydai atvykstantys į Izraelį dabar yra kaip eksodas iš Egipto. Norėčiau turėti galimybę vykti į Izraelį. Tuomet tempčiau tave su savimi jėga.

Kitas dalykas, ar žinai, kad dabar Izraelyje tikras badas? Matau čia Izraelius leidžiančius paskutinį franką tam, kad nusipirkę maisto galėtų pasiimti jį namo. Taip pat ten siaučia ir kitos rūšies badas. Matau Izraelio tapytojus atvykstančius čia ir gyvenančius vargingiausiomis sąlygomis. Kodėl? Dėl to, kad Izraelyje nėra nė vieno Van Gogh originalo, nė vieno Rembrandto. Daugelis iš jų nėra matę tikro muziejaus. Jie taip išbadėję kultūros, kad atvyksta čia pamatyti ir išmokti. Kaip kiti atgal veža maistą, šie atsivež kultūrą. Tarp kitko, skaičiau, kad Rothschilds¹⁰ paaukojo visą paveikslų muziejų Prancūzijai –kodėl ne Izraeliui?

Izraelyje taip pat yra daugybė dalykų, kurie, manau, nėra geri – ir daugybė, kurie neatrodo kad bus geri ateityje, bet dabar ne laikas būti kritišku. Pirmiau kaukimės už mūsų namus, o tada kovosime dėl gerų namų. Jeigu šito nusipelnėme, tai ir ateis.

Gerai, pakaks apie politiką. Itchie vis rašo tau laiškus, jis skaito juos man, o tada sako, “Kaip gi aš galiu siųsti tokį *putzavater*¹¹ laišką Menkei,” ir suplėšo. Jis taip kalba apie tave tarsi irgi būtų tavo brolis, ir dažnai susimąsto, “Ką gi Menke pasakytų apie tai?” Mes kalbamės apie tave kasdien. Jis jau žino visas istorijas. Vakar gavau iš jo du laiškus prieš jam juos suplėšant, ir siunčiu juos tau.

Ką dar galiu tau parašyti? Taip dažnai esu vienišas – ir dažnai nusigeriu, kartais vienas, kartais čia būna moteris, ir kiekvieną sykį vis negana.

Žinai, kad man jau netoli 40. Kitą mėnesį trisdešimt aštuoneri. Keturiasdešimt man atrodo tikro pirmo pabaigos žvilgsnio pradžia. Kaip manai, kiek vis dar lieka laiko? Kaip mūsų Tėvas sakydavo, “Tejuda laikrodžio rankos!” Štai jau beveik du metai, kai nesimatėme. Du metai iš to kas liko – ir procentai mažėja. Kokia bus pabaiga? Vėl viešbučio kambarys, kita lova, nauji žmonės. Pavargau nuo apsimestinių meilių,

⁹ Ben Gurion – Izraelio valstybės pirmasis vice-ministras. (D. K.)

¹⁰ Rothschilds – labai turtinga Europos žydų šeima, kilusi iš Frankfurto. (D.K.)

¹¹ *Putzavater* – čia reiškia “kvailą”, “neprotingą”.

gulimosi, gėrimo – tai tampa beveik kažkokia isterija. Praėjusią savaitę dalinausi lova su mergina iš vienuolyno, keletą dienų su televizijos aktore, ir kai tai baigiasi – nieko nelieka. Kartais ryte, kai rengiuosi, veidrodyje matau keistas rankas berengiančias keistą kūną, o kartais kūnas pavirsta skeletu su tuščia kaukuole. Peklon su tuo!

Gerai, pakaks šio kvailo šnekalo. Tuoj turėtų ateiti viena moteris, ir aš dalinsiuosi su ja savo siaura lova. Ji yra gera moteris, galbūt netgi sakydama, kad mane myli, tuo ir tiki sekundėlei, ir galbūt kuriam laikui aš ja taip pat patikėsiu.

YEISKE

PARYŽIUS
VASARIO 17, 1950

MENKE,

Dabar parašysiu tau labai mažai, nes paskutinėmis savaitėmis atsirado dalykų, kurie mane labai neramina. Ateinantis mėnuo bus labai sunkus ir svarbus. Galbūt šio pasaulio bepročiui pasiseks pagaminti bombą, kuri sunaikins visą pasaulį. Man būtų gaila tik tavęs ir keleto kitų žmonių.

Paskutinės keletas dienų buvo kaip tikro pavasario dienos. Negali įsivaizduoti nieko gražesnio kaip pavasario diena Paryžiuje. Gamta pati, rodos, yra laiminga būti Paryžiuje, ir nuostabios gatvės pilnos vilties ir džiugesio jausmo. Vakaro spalvos ir saulėlydžiai virš tiltų nerėkia, bet yra kuklūs ir šiek tiek drovūs. Nenuostabu, kad tai dailininkų vieta. Kažkas kartą parašė, kad liūdna ir baisu būti vienam Paryžiuje neįsimylėjus.

Tavo pasakojimas apie moterį, kuri praleido keletą savaitių Paryžiuje ir apie tai skaitė paskaitas mane juokina. Manau, kad žinau, kas ji yra. Ji visą laiką praleido su savo seserimi vienoje iš reprezentacinių Paryžiaus vietų, ir labai abejoju ar ji bent aplankė “tikraji” Paryžių.

Kaip tavo naujas kambarys? Man nepatinka tavo naujojo adreso skambesys – “Bt.63- kambarys 5.” Skamba kaip celė. Ar tai kambarys kažkieno kito bute? Betkokiu atveju, galbūt tai yra geriau negu Bruklinas.

Vėl labai vėlu, o aš keliuosi anksti. Atrodo, kad vis neišsimiegu, ir dažnai dar prieš švintant jau būnu gatvėje.

Gyvuok.

YEISKE